

W GALICJI I ZA KORDONEM. AKTYWNOŚĆ POLITYCZNA JANA HUPKI W CZASACH WIELKIEJ WOJNY (1914–1918). CZĘŚĆ I

 <https://orcid.org/0000-0002-3090-0793>

Tomasz Sikorski

Uniwersytet Szczeciński

 <https://orcid.org/0000-0002-7670-5504>

Adam Wątor

Uniwersytet Szczeciński

ABSTRACT

IN GALICIA AND BEHIND THE CORDON: JAN HUPKA'S POLITICAL ACTIVITY DURING THE GREAT WAR (1914–1918). PART I

The article presents the political activity of Jan Hupka – a Galician conservative, a member of the Conservative Club, then of the National Right Party, an advocate of the orientation towards Austria-Hungary, one of the closest associates of Władysław Leopold Jaworski. Jan Hupka's area of activity included – first of all – activity within the framework of the Supreme National Committee, bringing humanitarian aid to the population of Galicia and the Kingdom of Poland, coordinating relief efforts for war invalids, legion veterans, widows and orphans of legionaries, as well as creating a network of employment offices, hospitals, health care centers, setting up vocational courses, funding relief for the needy. Jan Hupka's political contacts with representatives of various political options and participation in the Legions' recruitment campaign were also analyzed. Also shown is Hupka's attitude towards the hierarchy of the Church, leaders of leading parties and political camps, as well as the events and processes taking place (e.g., the formation of the Legions, the formation and evolution of the orientation towards Austria-Hungary, the November 5 Act, the “oath crisis”, the rule of the Regency Council, etc.). In addition to discussing Hupka's political activities, an attempt was made to determine the role he played both in Galician politics and in the milieu of Polish activists seeking opportunities for the rebirth of the Polish state based on an orientation toward the central states. The analysis was based on internally diverse source material (e.g., archival documents, the press, memoirs and diaries). Studies (compact works and scientific articles) played only a supporting role.

✉ Adres do korespondencji: tomasz.sikorski@usz.edu.pl

✉ Adres do korespondencji: adam.wator@usz.edu.pl

Keywords: World War I, Supreme National Committee, conservatism, Legion, Galicia, Austria-Hungary, Jan Hupka.

Słowa kluczowe: I wojna światowa, Naczelny Komitet Narodowy, konserwatyzm, Legiony, Galicja, Austro-Węgry, Jan Hupka.

WSTĘP

Jan Hupka, jeden z liderów konserwatystów galicyjskich, czołowy przedstawiciel obozu aktywistycznego w czasie I wojny światowej, nie doczekał się jak dotąd ani kompleksowej biografii politycznej, ani gruntowego omówienia jego aktywności politycznej. Wspominali o nim historycy zajmujący się tak zwaną sprawą polską w latach 1914–1918, ale niemal zawsze na marginesie szerszych rozważań, wykorzystując przy tym niemal wyłącznie pozostawiony przez Hupkę pamiętnik¹. Podobną uwagę odnieść można do badaczy rodzimego ruchu i myśli konserwatywnej (na przykład Jacka Bartyzela, Michała Jaskólskiego, Szymona Rudnickiego)². Należy natomiast wspomnieć o utrzymanej w konwencji opracowania popularnonaukowego opowieści biograficznej autorstwa księdza Antoniego Więcha – *Polityk, podróżnik, publicysta. Życie dra Jana Hupki (1866–1952)* (Rzeszów 2019). Ksiądz Więch bez wątpienia odgruzował z „niepamięci” postać Hupki, przybliżył ją nie tyle zawodowym historykom, ile społeczności lokalnej, przyznając zresztą uczciwie, że jest to jedynie „przyczynek w procesie przywracania pamięci” i zachęta dla historyków do dalszych, pogłębianych badań³.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie aktywności Jana Hupki w czasach Wielkiej Wojny (1914–1918). Najistotniejsze kwestie to działalność propagandowa na rzecz orientacji austro-polskiej (wyrażona w rozmowach z działaczami różnych opcji politycznych, także w redagowaniu pism), udział w niesieniu pomocy humanitarnej dla ludności Galicji i Królestwa Polskiego, praca organizacyjna w Naczelnym Komitecie Narodowym oraz wysiłki na rzecz utworzenia wojska polskiego (akcja werbunkowa do Legionów Polskich). Analizę oparto w znaczącej mierze na materiałach źródłowych – dokumentach archiwalnych, prasie, wspomnieniach

¹ J. Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny. Pamiętnik nie kombatanta*, wyd. 2 przejrzane i uzupełnione, Lwów 1937.

² Zob. np. J. Bartyzel, *Konserwatyzm bez kompromisu. Studium z dziejów zachowawczej myśli politycznej w Polsce w XX wieku*, Toruń 2001; M. Jaskólski, *Konserwatyzm – nacjonalizm. Studia nad konfrontacjami ideowymi konserwatyzmu krakowskiego i demokracji narodowej przed 1914 r.*, Kraków 1989; idem, *Kaduceusz polski. Myśl polityczna konserwatystów krakowskich 1866–1934*, Warszawa–Kraków 1990; S. Rudnicki, *Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926*, Warszawa 1981.

³ A. Więch, *Polityk, podróżnik, publicysta. Życie dra Jana Hupki (1866–1952)*, Rzeszów 2019, s. 6.

i pamiętnikach. Opracowania (prace zwarte i artykuły naukowe) pełniły funkcję pomocniczą dla zarysowania szerszego tła – kontekstu opisywanych wydarzeń i procesów. Istotne dla autorów było nie tylko omówienie działalności politycznej Hupki, ale również udzielenie odpowiedzi na pytanie, jaką rolę odegrał zarówno w polityce galicyjskiej, jak i w środowisku polskich aktywistów szukających szans na odrodzenie państwa polskiego w orientacji na państwa centralne.

W CENTRUM I NA PERYFERIACH. PUBLICZNA AKTYWNOŚĆ JANA HUPKI PRZED WIELKĄ WOJNĄ

Jan Antoni Ernest Hupka urodził się 22 stycznia 1866 roku w Niwiskach w powiecie kolbuszowskim, w ziemiańskiej rodzinie Kazimierza Grzegorza Hupki (1837–1888) i Marii Józefy z Zubrzyckich (1846–1917). Egzamin dojrzałości złożył 30 maja 1883 roku w Cesarsko-Królewskim II Gimnazjum Świętego Jacka w Krakowie⁴. W latach 1883–1887 studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, a dwa lata później – 13 lipca 1889 roku – uzyskał stopień doktora⁵.

Podczas studiów aktywnie pracował w Wydziale Czytelni Akademickiej, od lutego 1887 roku był jej wiceprezesem, podejmując ścisłą współpracę z Władysławem Leopoldem Jaworskim (prezes), z którym później związały go przyjaźń i wspólne, konserwatywne poglądy polityczne. W ramach Komitetu Akademickiego współorganizował wieczory poświęcone pamięci Adama Mickiewicza⁶, był też jednym z inicjatorów wniosku w sprawie sprowadzenia prochów narodowego wieszcza z cmentarza Les Champeaux w Montmorency do kraju⁷, a następnie budowy pomnika Mickiewicza w Krakowie⁸.

Po powrocie do rodzinnych Niwisk Hupka prowadził ożywioną działalność społeczną i samorządową, 25 września 1890 roku został wybrany do Rady Powiatowej, a następnie 29 grudnia tego roku do Wydziału Powiatowego. Zasiadał w komisji do spraw rachunków powiatowych. W listopadzie 1913 roku Hupka został prezesem Wydziału Powiatowego (jak wówczas mówiono, marszałkiem powiatowym), w lutym następnego roku decyzja Rady Powiatowej w Kolbuszowej uzyskała cesarskie

⁴ *Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1883*, Kraków 1883, s. 87; *Sprawy szkolne. Wynik egzaminu dojrzałości w gimnazjum św. Jacka w Krakowie*, „Czas”, 13 VI 1883 r., nr 131, s. 2.

⁵ *Corpus Studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51–1917/18*, t. III: E–J, red. K. Stópka, Kraków 2006, s. 852. Zob. informację o promocji w: *Z Uniwersytetu*, „Czas”, 14 VII 1889 r., nr 159, s. 3; „Dziennik Polski”, 16 VII 1889 r., nr 195, s. 2.

⁶ *Kronika miejscowa i zagraniczna*, „Czas”, 10 XI 1886 r., nr 257, s. 2.

⁷ „Czas”, 3 XI 1887 r., nr 251, s. 2; A. Więch, op. cit., s. 44; W. Bieńkowski, *Hupka Jan, Antoni, Ernest (1866–1952)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 109.

⁸ *Dziennik Rozporządzeń dla stoł. król. miasta Krakowa*, 31 XII 1887 r., Kraków 1887, s. 205–206. Zob. *Posiedzenie komitetu budowy pomnika A. Mickiewicza dnia 29 października 1887 r.*, „Czas”, 30 X 1887 r., nr 249, s. 3; „Czas”, 1 XI 1887 r., nr 250, s. 3.

zatwierdzenie. Funkcję prezesa pełnił również w niepodległej Polsce, do 1934 roku⁹. Angażował się w akcje pomocowe dla miejscowych chłopów zadłużonych w Zakładzie Kredytowym Włościańskim Spółka Akcyjna, napisał wewnętrzne regulaminy dla samorządu powiatowego. Zajmował się infrastrukturą drogową, problematyce tej poświęcił pierwszą swoją broszurę pod tytułem *Kilka słów w kwestyi reformy galicyjskiej ustawy drogowej* (Kraków 1896).

Osobną, niemniej ważną dziedziną aktywności społecznej Hupki była oświata wiejska i walka z jeszcze wówczas powszechnym analfabetyzmem. Został członkiem Okręgowej Rady Szkolnej w Kolbuszowej, a czasowo – przewodniczącym i delegatem na egzaminy dla dzieci kończących szkołę elementarną w Niwiskach i Cmolasie. Organizował kursy nauki pisania i czytania przy parafii i w jednoklasowej szkole wiejskiej w Niwiskach¹⁰. Wspierał działalność polskich organizacji oświatowych, na przykład Towarzystwa Naukowej Pomocy dla Księstwa Cieszyńskiego (jako członek zwyczajny)¹¹, krakowskiego Towarzystwa Oświaty Ludowej (członek Zarządu Głównego)¹² oraz Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego¹³. Należał do Galicyjskiego Towarzystwa Łowieckiego¹⁴. W 1907 roku wstąpił do Galicyjskiego Towarzystwa Ochrony Zwierząt¹⁵. Uczestniczył w popularyzacji wiedzy rolniczej, między innymi w pracach otwartego 29 sierpnia 1908 roku Komitetu Wystawy Przemysłowo-Rolniczej w Jarosławiu¹⁶.

Kolejną sferą aktywności Hupki była praca na polu spółdzielczości i kooperatywy ludowej oraz bankowości. Zorganizował Patronat dla Spółek Oszczędnościowych i Pożyczkowych przy zakładaniu popularnych wówczas Kas Raiffeisena. W 1902 roku założył Spółkę Oszczędności i Pożyczek w Niwiskach¹⁷. Znalazł się wśród subskrybentów na Akcyjny Bank Związkowy Związku Stowarzyszeń Zarobkowych

⁹ Zob. szerzej: *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej za okres czasu od 22 września 1867 do 22 września 1892 r.*, Kraków 1892; J. Bardan, *Ziemianin wobec spraw obywatelskich – działalność społeczna i polityczna Jana Hupki w powiecie kolbuszowskim* [w:] *Miasteczko i okolica – od średniowiecza do współczesności*, red. J. Hoff, Kolbuszowa 2006, s. 249–266; Z. Lenart, *Samorząd powiatu kolbuszowskiego w latach 1867–1939. Wprowadzenie do monografii*, „Rocznik Kolbuszowski” 2010, nr 10, s. 101–121; G. Zamoyski, *Rada Powiatowa w Kolbuszowej w latach 1892–1914* [w:] *Pięć wieków Kolbuszowej 1500/1508–2008. Studia, szkice i materiały z dziejów miasta i powiatu*, red. S. Zych, Kolbuszowa 2009, s. 275–306; A. Więch, op. cit., s. 57–74.

¹⁰ M. Piórek, *Kolbuszowska Rada Szkolna*, „Ziemia Kolbuszowska” 2002, nr 2, s. 13.

¹¹ *Sprawozdanie Towarzystwa Naukowej Pomocy dla księstwa Cieszyńskiego z dwudziestego roku jego istnienia, to jest 1891 złożone przez Dyrekcyę na walnem Zgromadzeniu dnia 20 lutego 1892*, b.m.w. [1892], s. 7.

¹² *Krakowskie Towarzystwo Oświaty Ludowej*, „Straż Polska”, 1 III 1912 r., nr 3, s. 2.

¹³ „Sylwan”, XII 1895, nr 12, s. 500.

¹⁴ *Spis członków i delegatów galicyjskiego Towarzystwa Łowieckiego wedle powiatów*, Lwów 1914, s. 22.

¹⁵ „Miesięcznik Galicyjskiego Towarzystwa Ochrony Zwierząt”, I 1908 r., nr 1, s. 16.

¹⁶ „Gazeta Wystawowa. Organ Komitetu Wystawy Przemysłowo-Rolniczej”, 30 VIII 1908 r., nr 1, s. 3.

¹⁷ A. Więch, op. cit., s. 65. Zob. A. Tatuśko, *Z historii Banku Spółdzielczego w Kolbuszowej (cz. I)*, „Ziemia Kolbuszowska” 2004, nr 8, s. 16–17.

i Gospodarczych¹⁸. Zasiadał też w radach nadzorczych Banku Melioracyjnego (powołanego 17 lutego 1905 roku) i Banku Krajowego we Lwowie i Krakowie (jako referent Komisji Rewizyjnej Rady Nadzorczej do maja 1920 roku, kiedy to został zwolniony)¹⁹. Z jego inicjatywy powołano Bank Ziemiński – stowarzyszenie z ograniczoną poręką z siedzibą w Łańcucie – oraz Towarzystwo Akcyjne pod firmą Bank Ziemiński dla Galicyi, Śląska i Bukowiny²⁰. Aktywnie pracował w Towarzystwie Rolniczym Krakowskim, wybrany do jego komitetu oraz sekcji administracyjnej (jako referent do spraw agrarno-publicznych). Towarzystwo zajmowało się propagowaniem postępu i modernizacji w rolnictwie²¹. Hupka znalazł się wśród członków założycieli Towarzystwa Kółek Rolniczych (1906), kierował również zarządem powiatowym TKR w Kolbuszowej²². Jako przedstawiciel Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarskiego zasiadał w Radzie Przybocznej Rolniczo-Przemysłowej przy c.k. Ministerstwie Rolnictwa w Wiedniu²³. Jedną z oryginalnych inicjatyw Hupki stało się założenie organizacji pomocowej dla właścicieli zadłużonych majątków ziemiańskich – Towarzystwa Wzajemnej Obywatelskiej Pomocy z siedzibą w Krakowie²⁴.

W działalność *stricte* polityczną Jan Hupka zaangażował się podczas studiów. Nie miał jeszcze wówczas określonych poglądów, poszukiwał ideowego zakotwiczenia. Znalazł się wśród sygnatariuszy adresu polskiej młodzieży z 1887 roku do lidera polskiej emigracji, pułkownika Zygmunta Miłkowskiego (Teodora Tomasza Jeża), bliski był poglądom postępowej demokracji, narażając się zresztą na krytykę ze strony konserwatywnego „Czasu”²⁵. Związek z demokratami okazał się epizodyczny i dość przypadkowy. Szukając swojego miejsca w życiu politycznym, w 1896 roku Hupka związał się z wcześniej krytykowanym przez siebie środowiskiem zachowawczym i wstąpił do Klubu Konserwatywnego. Tworzyli go neokonserwatyści sięgający do politycznej spuścizny krakowskich „stańczyków”, skupieni wokół

¹⁸ „Związek”, 25 X 1899 r., nr 20, s. 164; W. Morawski, *Banki komercyjne na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej*, „Acta Archeologica Lodziensia” 2015, nr 61, s. 88.

¹⁹ *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1914*, Lwów 1914, s. 995, 997. Zob. również: K. Broński, *Rozwój galicyjskiego systemu bankowego w latach 1841–1914 (Zarys problematyki)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2007, nr 749, s. 75–92.

²⁰ *Statystyka Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych w Galicyi z W. Księstwem Krakowskiem za Rok 1905*, Lwów 1906, s. 74. Zob. też: k. [J. Hupka], *Bank ziemiński w Łańcucie*, „Rola”, 14 VI 1908 r., nr 24, s. 4–5; *Bank Ziemiński*, „Rolnik”, 5 VI 1914 r., nr 23, s. 358–359.

²¹ *Z Towarzystwa rolniczego*, „Tygodnik Rolniczy”, 24 VII 1897 r., nr 30, s. 237–238; *Z Towarzystwa rolniczego*, „Tygodnik Rolniczy”, 27 XI 1897 r., nr 48, s. 381–382; *Z Towarzystwa rolniczego*, „Tygodnik Rolniczy”, 14 X 1898 r., nr 41; *Z Towarzystwa rolniczego*, „Tygodnik Rolniczy”, 23 VI 1899 r., nr 25, s. 206–207; *Z Towarzystwa rolniczego*, „Tygodnik Rolniczy”, 26 I 1906 r., nr 4, s. 33–34.

²² *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Kółek Rolniczych za Rok 1894*, Lwów 1895, s. 46; *XXIV. Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Kółek Rolniczych za rok 1906*, Lwów 1907, s. 90.

²³ *Sprawozdanie Komitetu c.k. Towarzystwa gospodarskiego galicyjskiego na rok 1906*, Lwów 1907, s. 9.

²⁴ *Wzaj. obywatelska pomoc*, „Gazeta Narodowa”, 16 II 1902, nr 47, s. 2; *Samopomoc obywateli ziemskich*, „Czas”, 18 II 1902 r., nr 40, s. 1.

²⁵ [J. Hupka], *Z Czytelni akademickiej*, „Nowa Reforma”, 17 VII 1887 r., nr 161, s. 2; *W sprawie adresu do T.T. Jeża*, „Czas”, 19 VII 1887 r., nr 162, s. 2.

powstałego z inicjatywy Antoniego Górskiego pisma „Ruch Społeczny”. Założony przez W.L. Jaworskiego, Adama Krzyżanowskiego i Antoniego Górskiego Klub zrzeszał konserwatystów młodszej generacji, spośród których wymienić należy: Stanisława Estreichera, Jana Kantego Fedorowicza, Piotra Górskiego, Juliusza Leo, Józefa Popowskiego, Rudolfa Starzewskiego i Tadeusza Starzewskiego. Przyświecała im idea odrodzenia ruchu konserwatywnego. Środowisko to akcentowało potrzebę przebudowy stosunków społecznych i gospodarczych, jednocześnie zwalczało radykalne odłamy ruchu ludowego, socjalistów, a szczególnie Narodową Demokrację. Nowe pokolenie konserwatystów skłonne było natomiast podjąć współpracę z umiarkowanym skrzydłem ludowców. Klub Konserwatywny dążył do pozyskania, obok zamożnego ziemiaństwa i inteligencji, także bogatszych włościan. Zabiegał o poparcie ze strony duchowieństwa rzymskokatolickiego²⁶. Na krakowskim zgromadzeniu 8 września 1907 roku Klub Konserwatywny przekształcił się w Stronnictwo Prawicy Narodowej (SPN) pod przewodnictwem hrabiego Zdzisława Tarnowskiego²⁷. W maju 1910 roku Hupka został członkiem Wydziału SPN, dołączając tym samym do elity ruchu konserwatywnego w Galicji²⁸. Rozpoczął także ścisłą współpracę z krakowskim „Czasem”, publikując na jego łamach artykuły o tematyce politycznej, społecznej i rolniczej²⁹.

Ważną częścią aktywności Hupki stał się udział w pracach autonomicznego Sejmu Krajowego we Lwowie. Był on zdominowany przez konserwatystów – ziemian, którym kurialny system wyborczy zapewniał przewagę w izbie. Hupka uczestniczył w akcjach przedwyborczych, w sierpniu 1895 roku został mężem zaufania w okręgu tarnowskim³⁰. Jeszcze podczas trwania VII kadencji, po złożeniu mandatu przez Franciszka Mycielskiego, Hupka został 30 listopada 1898 roku posłem z okręgu tarnowskiego z I kurii większej własności³¹. Przyrzeczenie poselskie złożył 23 lutego

²⁶ W. Feldman, *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1846–1906*, t. 2, Kraków 1907, s. 210; A. Redzik, „Ruch Społeczny” (1898–1899): czasopismo prawno-polityczne prof. Antoniego Górskiego, „Palestra” 2011, nr 5–6, s. 217–220; W. Łazuza, *Ostatni stańczyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty*, Poznań 1982, s. 103; M. Jaskólski, *Kaduceusz polski...*, s. 242. Także: Verax [J. Hupka], *Z ruchu ludowego (cz. I)*, „Czas”, 10 III 1914 r., nr 75, s. 1; idem, *Z ruchu ludowego (cz. II)*, „Czas”, 11 III 1914 r., nr 76, s. 1.

²⁷ *Stronnictwo Prawicy Narodowej*, „Czas”, 8 IX 1907 r., nr 206, s. 1; *Prawica narodowa*, „Czas”, 9 IX 1907 r., nr 206, s. 1; B. Szlachta, *Z dziejów polskiego konserwatywnego*, Kraków 2000, s. 154–155. Także: A. Górski, *Dwanaście lat istnienia Klubu Konserwatywnego*, Kraków 1908, passim.

²⁸ *Prawica narodowa*, „Czas”, 8 V 1910 r., nr 206, s. 1; *Trzecie walne zgromadzenie Stronnictwa Prawicy Narodowej: odbyte 7 maja 1910 roku w sali Rady powiatowej w Krakowie. Stronnictwo Prawicy Narodowej*, Kraków 1910, s. 33.

²⁹ M. Jakubek, *Krakowski „Czas” – środowisko dziennikarskie w latach 1848–1918*, ZNUJ, „Prace Historyczne” 2005, z. 132, s. 148.

³⁰ *W sprawie wyborów do Sejmu*, „Czas”, 11 VIII 1895 r., nr 183, s. 2.

³¹ Biblioteka Jagiellońska [dalej: BJ], sygn. 15553III/64a, Wykaz członków i posłów Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskim na IV-ą sesję VII. periodu w roku 1898/9, Lwów. Zob. *Mowa wypowiedziana na zgromadzeniu przedwyborczym większej własności okręgu tarnowskiego, dn. 29 listopada*, Kraków 1898.

1899 roku, zasiadał w sejmowych komisjach: gminnej i podatkowej³². Mandat poselski pełnił również w kolejnych kadencjach – VIII (1901–1907), IX (1908–1913) i X (1913–1914), do czasu wybuchu Wielkiej Wojny³³. W latach 1908–1914 był też zastępcą członka sześciuosobowego Wydziału Krajowego we Lwowie, „zarządzającego i wykonawczego organu reprezentacji kraju”³⁴. Należał do grona aktywnych posłów, obok wymienionych wyżej, w różnych okresach pracował w sejmowych komisjach: administracyjnej, reformy agrarnej, apelacyjnej w sprawach podatku osobisto-dochodowego. Był także sekretarzem w komisji gospodarstwa krajowego. Opracował kilka znaczących projektów, między innymi o Izbie Rolniczej w Krakowie (1901) i ustawie łowieckiej (1907)³⁵. Ale przede wszystkim zasłynął jako autor „lex Hupka”, czyli projektu ustawy o niepodzielności gruntów w razie sukcesji beztestamentowej (1899)³⁶. Hupkę żywo interesowała także sytuacja materialna włościan. Agitował za tworzeniem zawodowych stowarzyszeń i kółek rolniczych, czemu poświęcił broszurę zatytułowaną *Zawodowe stowarzyszenia rolnicze* (Kraków 1902). W celu obrony interesów rolników we wrześniu 1907 roku, wspólnie z Janem Kaczakiem z Baranowa Sandomierskiego, założył tygodnik „Rola” – formalnie występujący jako organ prasowy Polskiego Związku Rolników³⁷. Dostrzegając proces przeludnienia wsi i postępującej pauperyzacji włościan oraz brak możliwości zarobkowania

³² *Sejm Krajowy we Lwowie – sprawozdania stenograficzne*, IV sesja, VII peryodu z roku 1898/9: od 28 XII 1898 r. do 28 III 1899 r., t. 48, 49, 177.

³³ Wyniki wyborów do Sejmu Krajowego 1901–1908 zob. BJ, sygn. 8109, Teki Michała Bobrzyńskiego. Materiały do historii Galicji na początku XX w., t. 4: Materiały do wybranych zagadnień politycznych 1903–1913, k. 98–103. Atmosferę i realia kampanii wyborczych omawia M. Semczyszyn, *Specyfika kampanii wyborczych do Sejmu Krajowego i Rady Państwa w Galicji Wschodniej w latach 1867–1901* [w:] *Między polityką a pamięcią historyczną*, red. W. Łazuga, S. Paczos, Poznań 2016, s. 17–33. Zob. też: Biblioteka Ossolineum [dalej: BOss], sygn. 13388 IV, Papiery Tadeusz Rutowski, Protokoły posiedzeń komisji z 6, 7 i 9 XII 1913 r., k. 384–385, 389, 396–399; BJ, sygn. 8109 III, Teki Bobrzyńskiego, List z Truskawca, 5 VII 1911 r., k. 125–126. Por. Biblioteka Narodowa [dalej: BN], sygn. 9725 IV, t. 1, A. Górski, Pamiętnik polityczny, k. 34; Archiwum PAN Warszawa [dalej: APAN], sygn. III-84, Materiały Władysława Leopolda Jaworskiego. Korespondencja, J. Hupka do W. L. Jaworskiego, Niwiska, 14 X 1913 r., k. 5; ibidem, J. Hupka do W.L. Jaworskiego, Niwiska, 14 III 1914 r., k. 10; *Komisje sejmowe*, „Nowa Reforma”, 17 II 1914 r., nr 38, s. 3; D. Szymczak, *Galicyska „ambasada” w Wiedniu. Dzieje ministerstwa dla Galicji 1871–1918*, Poznań 2013, s. 277.

³⁴ *Sejm Krajowy we Lwowie – sprawozdania stenograficzne*, I sesja I, IX peryodu, 26 pos., t. 1312, 24 X 1908 r.

³⁵ [J. Hupka], *Ustawa łowiecka uchwalona!*, „Rola”, 13 X 1907 r., nr 7, s. 1–2. Zob. *Ustawa łowiecka z dnia 13 lipca 1909. Ustawa łowiecka dla Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskim*, Lwów 1909.

³⁶ Projekt był pokłosiem wcześniejszych przemyśleń Hupki zawartych w pracy *Gospodarka na gruntach wspólnie używanych w Galicji*, Kraków 1897. Projekt ustawy „lex Hupka” wraz z objaśnieniami w: *Co jest złego we wnioskach p. Hupki i towarzyszy? Chłopom polskim te uwagi poświęca prawdziwy przyjaciel ludu*, Kraków 1900, s. 5–6. Zob. również: D. Grzybek, *Jak przeprowadzić gospodarczą modernizację, zachowując ład polityczny? Myśl społeczna galicyjskich konserwatystów*, „Politeja” 2005, nr 2 (4), s. 472.

³⁷ *Założyciele „Roli”*, „Rola”, 31 XII 1911 r., nr 53 [w tekście zamieszczone fotografie Hupki i J. Kaczaka]; J. Jarowiecki, *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, t. 2, Kraków 2006, s. 25; J. Myśliński, *Z dziejów prasy konserwatywnej w Krakowie przed pierwszą wojną światową. Sprawy finansowania wydawnictw*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1966, t. 5, nr 1, s. 126–127;

Hupka zaangażował się również w działalność założonego we Lwowie Polskiego Towarzystwa Emigracyjnego, obejmując jego prezesurę. To tylko wybrane przykłady społecznej i politycznej aktywności bohatera niniejszego artykułu.

PIERWSZE LATA WIELKIEJ WOJNY

Jan Hupka był całkowicie przekonany do orientacji austro-polskiej. Jak wielu jemu współczesnych pilnie śledził rozwój wydarzeń politycznych i wojskowych w Europie, a kryzysy bałkańskie z lat 1912–1913 i coraz bardziej realna groźba wojny państw centralnych z Rosją wywołały w nim aprobatę dla idei rozwijającego się w Galicji polskiego ruchu militarne. W Niwiskach i Kolbuszowej wspierał więc miejscowy oddział Związku Strzeleckiego (do którego rekrutację prowadził Leopold Lis-Kula)³⁸.

Wybuch wojny zastał Hupkę na kuracji w Marienbadzie w Czechach. Na początku sierpnia 1914 roku przyjechał do Kolbuszowej, gdzie dotarła do niego wiadomość o wkroczeniu strzelców Józefa Piłsudskiego do Kongresówki. „Do radości z tej pierwszej wojennej inicjatywy polskiej w wojnie z Rosją miesza się jednak niepokój, czy ci strzelcy ochotnicy mają już przyznane prawa kombatanów?” – odnotował z wyraźnym niepokojem³⁹. Od sierpnia do września 1914 roku Hupka przebywał w rodzinnych stronach, angażując się w organizowanie pomocy aprowizacyjnej dla ludności, ale także wspomagając werbunek do formujących się Legionów. W swoim dworze gościł oficerów austro-węgierskich, ale jego dobra ucierpiały zwłaszcza po przejściu honwedów. Pod koniec sierpnia dotarła do niego wiadomość o ukonstytuowaniu się w Krakowie 16 sierpnia Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN); uchwałą z tego samego dnia zdecydowano o tworzeniu Legionów Polskich (Legionu Zachodniego w Krakowie i Legionu Wschodniego we Lwowie)⁴⁰. Hupka

A. Koziółek, *Od „prasy dla ludu” do „prasy ludowej” – ewolucja polskich czasopism w zaborze austriackim*, „Wieś i Rolnictwo” 2019, nr 4 (185), s. 81.

³⁸ H. Dudzińska, *Legioniści z powiatu kolbuszowskiego i powiatowy ruch legionowy z lat 1914–1917*, „Rocznik Kolbuszowski” 1994, nr 3, s. 62. W kontekście stosunku konserwatystów do ruchu militarne warto odnotować zapis W.L. Jaworskiego, powołującego się na opinię namiestnika, iż ruchy niepodległościowe w Galicji są słabe, „nie jest to robota głęboka”, brak jej oparcia w społeczeństwie, „nastawionym wcale nie rewolucyjnie”. Archiwum Dzikowskie Tarnowskich, sygn. 653, List W. L. Jaworskiego do Z. Tarnowskiego, 16 XI 1912 r.

³⁹ J. Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny...*, s. 11.

⁴⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], Zbiór Anny z Potockich Ksawerowej Branickiej. Druki, sygn. 283, Ulotka zawierająca tekst odezwy Koła Polskiego w Wiedniu, uchwałę NKN z 16 VIII 1914 r., informację o stworzeniu Legionów Polskich, Polskiego Skarbu Wojennego, organizacji Komitetu Naczelnego oraz o pierwszych darach na rzecz sprawy polskiej, Kraków, 16 VIII 1914 r.; K. Srokowski, *N.K.N. Zarys historii Naczelnego Komitetu Narodowego*, Kraków 1923, s. 123–134; *Dokumenty Naczelnego Komitetu Narodowego 1914–1917*, Kraków 1917, s. 3; M. Drozdowski, *Dylematy polityki Naczelnego Komitetu Narodowego wobec Niemiec (do Aktu 5 listopada 1916 r.)*, „Studia Historyczne” 2012, z. 1 (217), s. 27–49; idem, *Powstanie Legionów Polskich oraz Naczelnego Komite-*

nie krył nadziei, że NKN skupi wokół siebie wszystkie polskie stronnictwa polityczne, zaś Legiony, we współdziałaniu z armią austro-węgierską rychło oswobodzą Królestwo Polskie. Z atencją wypowiadał się o samym Piłsudskim, w którym już wówczas dostrzegał kandydata na wodza polskiego wojska. Miał też świadomość, iż zwycięstwo oddziałów Piłsudskiego przyspieszy, jeśli nie odzyskanie przez Polskę niepodległości, to na pewno połączenie Królestwa z Galicją w ramach monarchii austro-węgiersko-polskiej (koncepcja trializmu). 22 sierpnia Hupka otrzymał list z pełnomocnictwem od W.L. Jaworskiego (prezesa Sekcji Zachodniej NKN) do związania w Kolbuszowej powiatowych struktur NKN z następującym zaleceniem: „Jeżeli Bóg da Austrii zwycięstwo, będziemy Mu dziękować na klęczkach, żeśmy dożyli tego dnia. Formuj legiony. Utwórz Komitet powiatowy. Instrukcje dostaniesz od nas”⁴¹. Ostatecznie Powiatowy Komitet Narodowy oraz Powiatowy Komitet Wojskowy w Kolbuszowej ukonstytuowały się 24 sierpnia 1914 roku⁴². Wyniki podjętych prac ilustruje sprawozdanie powiatowego komisarza wojskowego Stanisława Kazimierza Karolewicza: według stanu z 1 września 1914 roku udało się zwerbować w Kolbuszowej grupę 67 ochotników legionowych⁴³.

W związku z ofensywą armii rosyjskiej we wrześniu 1914 roku mieszkańcy powiatu kolbuszowskiego w popłochu opuszczali swoje domostwa⁴⁴. Zawiesiły działalność urzędy i magistrat. Hupka, obawiając się uwięzienia i internowania w głąb Rosji, opuścił Niwiska 21 września i już dzień później znalazł się w Wiedniu. W stolicy monarchii spotykał się cyklicznie z konserwatystami i członkami NKN: Leonem Bilińskim, Michałem Bobrzyńskim, Władysławem Czaykowskim, Janem Franciszkiem Konopką, Ignacym Juliuszem Rosnerem, Stanisławem Starowieyskim, W.L. Jaworskim. Wyjeżdżał również do Krakowa, gdzie konferował o „sprawie polskiej” z biskupem diecezjalnym tarnowskim Leonem Wałęgą. Szybko powrócił do

tu Narodowego w sierpniu 1914 r. Zapomniany sukces politycznej elity Galicji, „Sowiniec. Półrocznik Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego” 2014, nr 45, s. 21–49; idem, *Udział Naczelnego Komitetu Narodowego w tworzeniu zaplecza logistyczno-organizacyjnego Legionów Polskich*, „Prace Komisji Historii Wojen i Wojskowości PAU” 2015, t. 9, s. 29–44; idem, *Naczelny Komitet Narodowy...*; M. Sokołnicki, *Rok czternasty*, Londyn 1961, s. 283–320; W. Sułeja, *Orientacja austro-polska w latach I wojny światowej (do aktu 5 listopada 1916 roku)*, Wrocław 1992, s. 42–56; J. Sibora, *Dyplomacja polska w I wojnie światowej*, Warszawa 2013, s. 16–24.

⁴¹ Cyt. za: J. Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny...*, s. 14.

⁴² W składzie PKN znaleźli się: przewodniczący J. Hupka, zastępcy ks. dr Jan Markiewicz i Franciszek Zych, sekretarz Roman Serednicki, skarbnik Franciszek Bembien oraz Jan Bielak, Kazimierz Czarny, Jakub Eckstein, Maciej Gorzelany, Franciszek Jabłoński, S.K. Karolewicz, Marcin Osiniak, Jan Piechota, Michał Siedmiograj i Henryk Welfe. Do komisji administracyjnej weszli: Hupka, Eckstein, Jabłoński, Piechota i Siedmiograj; do komisji wojskowej: Karolewicz (od 9 IX 1914 r. powiatowy komisarz wojskowy), Bielak, Osiniak i Serednicki. *Naczelny Komitet Narodowy i jego współpracownicy (1914–1915). Odbitka z kalendarza NKN „Legionista Polski”*, [b.m.w.] [b.r.w.], s. 7; J. Bardan, *Ruch legionowy w powiecie kolbuszowskim*, „Przegląd Kolbuszowski”, XI 1997 r., nr 65, s. 1, 3; H. Dudzińska, op. cit., s. 76–77.

⁴³ H. Dudzińska, op. cit., s. 77; J. Bardan, *Kolbuszowska Tarcza Legionów*, „Ziemia Kolbuszowska” 2003, nr 11, s. 22–23.

⁴⁴ Zob. W. Szymański, *Hysteria a virilis? Polska historia i histeria Wielkiej Wojny*, „Wielogłos. Pismo Wydziału Polonistyki UJ” 2018, nr 3 (37), s. 57–58.

politycznej aktywności. Gdy na czele zreorganizowanego NKN, po wystąpieniu narodowych demokratów i wschodniogalicyskich konserwatystów (wraz z likwidacją dotychczasowego podziału na sekcje zachodnią i wschodnią), stanął W.L. Jaworski, z jego inicjatywy 22 listopada 1914 roku Hupka (wraz z konserwatystami: W. Czaykowskim i R. Starzewskim, demokratą J. Zarańskim oraz ludowcem K. Angerem) został dokooptowany do NKN, gdzie w randze delegata uczestniczył w obradach Sekcji Organizacyjnej⁴⁵. Wszedł także do Podkomisji Demograficznej w Biurze Prac Ekonomicznych NKN⁴⁶. Zajmował się sprawami organizowania administracji w zajętych przez wojska austro-węgierskie powiatach Królestwa Polskiego, a także zakładaniem punktów werbunkowych po tym, jak rozkazem arcyksięcia Fryderyka z 22 grudnia 1914 roku zezwolono na podjęcie przez Departament Wojskowy NKN werbunku na obszarze Królestwa Polskiego oraz formowanie batalionu uzupełniającego Legionów Polskich w Sosnowcu⁴⁷. Kierował prowadzeniem akcji składkowych na Legiony. Włączył się również w prace redakcyjne wydawanego z inicjatywy W.L. Jaworskiego niemieckojęzycznego tygodnika „Polen. Wochenschrift für polnische Interessen”⁴⁸.

Podczas uroczystego obiadu wydanego w Wiedniu na cześć Piłsudskiego 21 grudnia 1914 roku Hupka poznał osobiście komendanta Legionów i był nim oczarowany, podobnie jak inni uczestnicy spotkania, konserwatyści i socjaliści. Dostrzegł w Piłsudskim „hetmana wojsk naszych”⁴⁹.

⁴⁵ *Dokumenty Naczelnego Komitetu Narodowego...*, s. 34; M. Seyda, *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*, t. I, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1927, s. 227; W. Sułejka, op. cit., s. 96.

⁴⁶ K. Srokowski, op. cit., 290; *Naczelnny Komitet Narodowy i jego współpracownicy...*, s. 1, 3, 7.

⁴⁷ M. Przeniosło, *Placówki werbunkowe Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego na terenie okupacji austro-węgierskiej 1915–1916*, „Res Historica” 2014, s. 65–80; M. Gmurczyk-Wrońska, *Pozyskać Królestwo Polskie. Z dokumentacji Sekretariatu Generalnego Naczelnego Komitetu Narodowego z 1914 r. i pierwszej połowy 1915 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2020, nr 3, s. 75–88. Szerzej o akcji werbunkowej zob. J. Młeczak, *Akcja werbunkowa Naczelnego Komitetu Narodowego w Galicji i w Królestwie Polskim w latach 1914–1916*, Przemyśl 1988; *Raporty i korespondencja oficerów werbunkowych Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego 1915–1916. Ziemia kielecka*, oprac. J.Z. Pająk, Kielce 2007; *Raporty i korespondencja oficerów werbunkowych Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego 1915–1916. Ziemia radomska*, oprac. M. Przeniosło, Kielce 2007; *Raporty i korespondencja oficerów werbunkowych departamentu wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego 1915–1916. Zagłębie Dąbrowskie i Częstochowa*, oprac. J.Z. Pająk, Kielce 2015; J. Konefał, *Do Ciebie, Polsko... Legiony Polskie w Lubelskiem 1914–1918*, Lublin 2008.

⁴⁸ Pierwszy numer pisma ukazał się 1 I 1915 r., ostatni (nr 102) – w V 1918 r.; red. kierujący – Maksymilian Goldschneider, red. odpowiedzialny – dr Antoni Chmurski, sekretarz redakcji – Leon Wasilewski.

⁴⁹ „Jaworski miał świetną wprost mowę, wznosząc toast na cześć Piłsudskiego. Piłsudski odpowiedział poważnie toastem na cześć NKN i Jaworskiego. Najświetniejszy był finał obiadu. Jeden z oficerów legionowych, Daniłowski, karcił Piłsudskiego w swej mowie, że nie szanuje swego drogiego życia. Że się naraża na kule. Że Komendant, na którego barkach spoczywa los Legionów, tak robić nie powinien. Wtem poderwał się Piłsudski. Uderzył pięścią w stół, przerywając mówcy, i krzyknął: »Bacność! Jeżeli chcecie publicznie krytykować waszego Komendanta, to zrzucicie mundury! Żołnierzami jesteśmy. Słuchać ślepo, a nie krytykować macie. Gdybym był komendantem armii, to postępowałbym jak komendant armii. Ponieważ zaś jestem tylko pułkownikiem, więc robię to, co porządny pułkownik robić powinien. Miejsce pułkownika nie jest za plecami żołnierzy. I gdyby wszyscy pułkownicy tak robili jak

W lutym 1915 roku wyznaczono Hupkę do koordynowania akcji pomocowej dla głodnych i potrzebujących wsparcia na obszarach Królestwa. Od marca 1915 roku zasiadał w komisji aprowizacyjnej na terenach Królestwa, zadaniem której miało być koordynowanie rozdziału żywności dla ludności cywilnej. Do komisji weszli jeszcze: Klaudiusz Angermann i Jan Sochanik. W działaniach tych liczył się także aspekt propagandowy. Hupka wszedł również w skład Państwowego Komitetu Pomocy dla Królestwa (Austro-Węgierskiego Komitetu Pomocy dla obszarów zajętych przez cesarsko-królewskie wojska), podejmując współpracę z Alfredem Halbanem, księciem Andrzejem Lubomirskim i Józefem Pawłem Flandrakiem (reporterem parlamentarnym „Neue Freie Presse”, szefem biura prasowego ministra L. Bilińskiego i sekretarzem Austro-Węgierskiego Komitetu Pomocy dla obszarów zajętych przez cesarsko-królewskie wojska)⁵⁰.

Pod koniec marca 1915 roku Hupka zorganizował wspólnie z pułkownikiem Władysławem Sikorskim zjazd delegatów pułków legionowych w Piotrkowie, będący – zdaniem badacza przedmiotu – spektakularnym pokazem jedności⁵¹. Podjął też współpracę z ukonstytuowanym jeszcze w sierpniu 1914 roku Głównym Komitetem Obywatelskim miasta Łodzi i Komitetem Obywatelskim Niesienia Pomocy Biednym w Łodzi (już 30 czerwca 1915 roku został on rozwiązany przez niemieckie władze okupacyjne)⁵². Na początku kwietnia Hupka powrócił do Wiednia, gdzie złożył raport ze swojej „misji” w Królestwie. W maju wyjechał ponownie do Królestwa, tym razem do Dąbrowy Górniczej, gdzie wspólnie z Bronisławem Laskownickim zorganizował zespół redakcyjny periodyku „Gazeta Polska. Dziennik Polityczno-Społeczny”, wydawanego przy NKN od 30 maja 1915 roku⁵³. W Dąbrowie wizytował

ja, to cieszyłoby tym samym zaufaniem żołnierzy jak ja!«. Ta ostra żołnierska mowa i ta nauczka dana podwładnemu zrobiła na nas bajeczne wrażenie. Piłsudski zachwycił nas wszystkich. Twarda, szczerą żołnierska natura, od której bije i energia, i rozum. Typowy Litwin z krzaczastymi brwiami i obwisłym wąsem – w szarym skromnym mundurze. Hetman wojsk naszych, koło którego czynów gromadzą się już legendy! Przeżyliśmy z nim przy tym obiedzie i potem przy rozmowie górne chwile. Objął nas powiew najszczytniejszego romantyzmu. Odżyła przed nami dawna Polska, rycerska i ułańska. Zdawało mi się, że to Dąbrowski lub książę Józef wstał z grobu. Zapanował nastrój powszechnego zbratania. Socjaliści i konserwatywni ziemianie ściskali sobie nawzajem ręce i czuli się w tej chwili braćmi”. J. Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny...*, s. 42–43. Podobnie zob. W.L. Jaworski, *Diariusz 1914–1918*, oprac. M. Czajka, Warszawa 1997, s. 22 (jest to skrócona wersja cytowanego *Diariusza z lat 1914–1921*); M. Sokołnicki, *Emisariusz Niepodległej. Wspomnienia z lat 1896–1919*, Warszawa 2019, s. 256–257.

⁵⁰ Szerzej: K. Ruszała, *Działalność polityków Kola Polskiego w Wiedniu na rzecz pomocy Polakom zesłanym w głąb Austro-Węgier podczas I wojny światowej (zarys problemu)* [w:] *Front wschodni I wojny światowej*, red. M. Baczkowski, K. Ruszała, Kraków 2013, s. 153–170; idem, *Life among the Graves, Ruins and Trenches: Landscape of West Galicia during the First World War* [w:] *Léta do pole okovaná 1914–1918. Sv. 2. 1915 – novineprátele, nové výzvy*, red. J. Laník et al., Praha 2016, s. 296–316; idem, *Galicyski Exodus. Uchodźcy z Galicji podczas I wojny światowej w monarchii Habsburgów*, Kraków 2021.

⁵¹ W. Suleja, op. cit., s. 120.

⁵² J. Sosnowska, *Komitet Obywatelski Niesienia Pomocy Biednym w Łodzi – organizacja, struktura, zadania w pierwszym okresie I wojny światowej (1914–1915)*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku” 2018, t. 20, s. 69–88.

⁵³ Redakcję tworzyli: Michał Janik, Zygmunt Kisielewski, Witold Jodko, Hipolit Śliwiński i Zygmunt Hałaciński. M. Janik, *W służbie idei niepodległości. Pamięci Hipolita Śliwińskiego. Wspomnienia*, Kraków 1934, tab. VI po s. 64.

miejscowe biuro werbunkowe, spotykając się z członkami Komitetu Obywatelskiego (powołanego jeszcze w lipcu 1914 roku). W Wiedniu 14 maja otrzymał nominację na delegata do Powiatowych Komitetów NKN oraz na wiceprezesa Komitetu Organizacyjnego NKN. Był to jego osobisty sukces, wyraz uznania za dotychczasową działalność. Nominacja zbiegła się w czasie ze zmianą sytuacji na froncie. Wobec klęski Rosjan (w wyniku przełamania pod Gorlicami) i uwolnienia znacznej części okupowanych powiatów, pod koniec maja Hupka, wbrew zakazowi władz austriackich, przemierzył poszczególne miejscowości w Galicji Zachodniej, zapoznając się ze skalą gigantycznych zniszczeń, próbując także nawiązać kontakty z lokalnymi działaczami i odbudować struktury NKN. Według stanu z połowy sierpnia 1915 roku udało się zorganizować komitety powiatowe w: Białej, Bochni, Brzesku, Boguminie, Chrzanowie, Dąbrowie Tarnowskiej, Frysztacie, Gorlicach, Grybowie, Jaśle, Jaworznie, Kętach, Kolbuszowej, Krzeszowicach, Limanowej, Makowie Podhalańskim, Mielcu, Myślenicach, Nowym Sączu, Nowym Targu, Oświęcimiu, Pilźnie, Skawinie, Sucheju, Tarnowie, Wadowicach, Wieliczce, Zakopanem, Zatorze i Żywcu⁵⁴. Od połowy czerwca Hupka przygotowywał zjazd delegatów powiatowych organizacji narodowych, osobiście angażując się w prace organizacyjne. W krakowskim zjeździe 20 czerwca 1915 roku wzięło udział 523 delegatów reprezentujących 40 powiatów i 62 miejscowości⁵⁵. Zjazd okazał się osobistym sukcesem Hupki, który wykazał się umiejętnościami organizatorskimi.

Do NKN próbował Hupka również zjednać hierarchię Kościoła rzymsko-katolickiego, zresztą z różnym skutkiem. Przebywający w Krakowie arcybiskup Franciszek Albin Symon (arcybiskup tytularny Attalii, archiprezbiter kościoła Mariackiego) zachowywał wobec działań komitetu i idei Legionów dystans, podobnie jak arcybiskup metropolita lwowski Józef Bilczewski. Niechętnie o NKN wyrażał się biskup krakowski Adam Sapieha, bowiem „są tam żydzi i socjaliści, a w Legionach bezbożniki i lamparty”⁵⁶. Podobne oceny formułował też arcybiskup Józef Teodorowicz⁵⁷. Więcej zrozumienia okazywali natomiast księża na prowincji, a także biskup pomocniczy lwowski Władysław Bandurski i biskup tarnowski Leon Wałęga, z którym Hupka rozmawiał 1 czerwca.

Hupka utrzymywał również kontakty z nowo powstałym biurem NKN we Lwowie, w którym zasiadali wówczas: dr Aleksander Lisiewicz jako prezes, Ludomił German i Władysław Stesłowicz – zastępcy oraz Hipolit Śliwiński, Artur Hausner, Herman Diamand, Józef Neuman, Edmund Riedl i Bronisław Laskownicki (sekretarz). Nie miał jednak o tych działaczach najlepszego zdania. W memuarach notował

⁵⁴ *Naczelny Komitet Narodowy i jego współpracownicy...*, s. 7–8; J.Z. Pająk, *Od autonomii do niepodległości. Kształtowanie się postaw politycznych i narodowych społeczeństwa Galicji w warunkach Wielkiej Wojny 1914–1918*, Kielce 2012, s. 281–291 (KN w Kolbuszowej, s. 284).

⁵⁵ *Zjazd delegatów Powiatowych Komitetów Narodowych*, „Nowa Reforma”, 21 VI 1915 r., nr 308, s. 1–2; *Zjazd delegatów Polskich Komitetów Narodowych w Krakowie*, „Wiadomości Polskie”, 7 VII 1915 r., nr 36, s. 9–11.

⁵⁶ J. Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny...*, s. 101.

⁵⁷ Zob. R. Król-Mazur, „Było błędem nie uwzględniać psychologii serca młodzieńczego wojownika...” *Arcybiskupa Józefa Teofila Teodorowicza krytyka NKN i Legionów*, „Dzieje Najnowsze” 2017, nr 2, s. 99–129.

lakonicznie, ale dosadnie: „Niestety przeważają w nim socjaliści i żywiły radykalne, co robi we Lwowie bardzo złe wrażenie”. Natomiast z zadowoleniem odnotował zgłoszenie się 2300 ochotników do Legionów⁵⁸.

Po wycofaniu się Rosjan z Królestwa, latem 1915 roku, działacze NKN wierzyli w możliwość przekonania tamtejszego społeczeństwa polskiego do idei Legionów i orientacji austro-polskiej. W związku z zamiarem wydania przez stronnictwa niepodległościowe w Królestwie oświadczenia przeciwko werbunkowi z tego obszaru do Legionów Hupka odbył w imieniu NKN kolejną „misję” do Warszawy⁵⁹. Po drodze odwiedził Kielce i Radom, gdzie o działaniach NKN i akcji werbunkowej do Legionów rozmawiał między innymi z Tadeuszem Konckim (sekretarzem Namiestnictwa we Lwowie, kierującym starostwem w Radziechowie, a od 1915 roku komisarzem cywilnym przy c.k. Komendzie Obwodowej w Kielcach), Władysławem Prusakiem (radcą Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Kielcach, członkiem Zarządu i Rady Nadzorczej Polskiej Centrali Handlowej) i Józefem Mikułowskim-Pomorskim (od 1917 roku wicemarszałkiem Tymczasowej Rady Stanu). W Warszawie 29 sierpnia spotkał się z pułkownikiem W. Sikorskim, Medardem Downarowiczem, Janem Dąbskim, Germanem, Starzewskim i kapitanem Włodzimierzem Zagórskim. Kolejnymi rozmówcami Hupki byli znani dziennikarze: Bohdan Straszewicz (redaktor „Dziennika Polskiego”, „Kurier Warszawski”, a od października 1917 roku „Nowej Gazety”) i Ludomir Grendyszyński (współzałożyciel „Kurier Warszawski”) oraz szerokie grono polityków reprezentujących różne polityczne odcienie, od realistów po aktywistów⁶⁰. Dominowały postawy pasywne, dystansujące się wobec zaangażowania w działalność obozu aktywistycznego i NKN. Hupka podsumował rozmowy konstatacją:

Rozeszliśmy się pod smutnym wrażeniem, że chyba z naszych usiłowań nic nie będzie. Że społeczeństwo polskie w Warszawie jest sparaliżowane przejściami i strachem przed powrotem Moskali i że ludzie są tu politycznie bardzo dziecinni. [...] Wrażenie jeszcze smutniejsze. Zdawało się nam, że tu znajdziemy zrozumienie i poparcie. Tymczasem znaleźliśmy tu poparcie zupełne tylko w kierunku zajęcia frontu przeciw Rosji – ale poza tym dzieciństwo i żakostwo polityczne. Reprezentanci lewych partii uroili sobie, że są światową potęgą i że mogą grozić i stawiać warunki – i Niemcom, i Austrii. Że jeżeli oświadczą się przeciw werbunkowi w Warszawie, to Austria tak się tego przestraszy, że wejdzie z nimi w rokowania, uda się w pokorę i zgodzi się na najważniejsze ich żądanie, by wodzem wszystkich wojsk polskich został Piłsudski. Nie było co z nimi gadać. [...] Po tych trzech niefortunnych próbach postanowiliśmy dać sobie spokój z urządzaniem posiedzeń i konferencji, które, jak się pokazało, do niczego nie prowadzą⁶¹.

⁵⁸ J. Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny...*, s. 103.

⁵⁹ *Komunikat Komitetu Naczelnego Zjednoczonych Stronnictw Niepodległościowych o zmianie stanowiska wobec Legionów Polskich i werbunku do nich* ukazał się we IX 1915 r. Zob. Jaworski, op. cit., s. 50.

⁶⁰ M.in. Stanisław Libicki, Alfons Parczewski, Adam Feliks Ronikier, Antoni Marylski-Łuszczewski, Wojciech Hilary Rostworowski, Ludwik Zieliński, Stanisław Osiecki, Marian Grotowski, Władysław Radwan, Antoni Wieniawski i Zygmunt Chmielewski. Zob. W. Sułejka, op. cit., s. 155–157.

⁶¹ J. Hupka, *Z czasów Wielkiej Wojny...*, s. 113. Stanisław Dzierzbicki komentował cele Hupki i Germana, którzy przyjechali „w zamiarze oddziaływania na opinię warszawską w duchu austrofilskim i utworzenia w Warszawie Rady Narodowej. Oczywiście obracali się w kołach różnych grup i grupek –

Ograniczone wyniki przyniosła wizyta Hupki i Germana u arcybiskupa Aleksandra Kakowskiego wobec ujawnionych istotnych różnic politycznych i rezerwy hierarchy w stosunku do przedstawionej koncepcji rozwiązania austro-polskiego⁶². Ostatecznie „misja” delegatów NKN przyniosła pewne sukcesy: udało się utworzyć warszawską Delegację NKN (przewodniczącym został L. German, zastępcą S. Dowinarowicz), Biuro Werbunkowe i Biuro Ewidencyjne Legionów, uzyskując poparcie w tej sprawie prezydenta miasta Warszawy księcia Zdzisława Lubomirskiego. Dla Hupki stanowiła ona istotne doświadczenie w poznaniu stanowiska polityków z Królestwa wobec projektów rozwiązania austro-polskiego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Dzikowskie Tarnowskich

sygn. 653

Archiwum Główne Akt Dawnych

Zbiór Anny z Potockich Ksawerowej Branickiej. Druki, sygn. 283

Archiwum PAN Warszawa

sygn. III-84, Materiały Władysława Leopolda Jaworskiego

Biblioteka Jagiellońska

sygn. 15553III/64a

sygn. 8109, Teki Michała Bobrzyńskiego

Biblioteka Narodowa

sygn. 9725 IV, t. 1, A. Górski, Pamiętnik polityczny

Biblioteka Ossolineum

sygn. 13388 IV, Papiery Tadeusza Rutowskiego

radykalnych, socjalistycznych i niepodległościowych; pewne zakusy powołania do życia Rady Narodowej były robione, zdaje się jednak, że żadnego poważniejszego rezultatu nie osiągnięto”. S. Dzierzbicki, *Pamiętnik z lat wojny 1915–1918*, oprac. J. Pajewski, D. Płygawko, Warszawa 1983, s. 73. Zob. C. Kozłowski, *Działalność polityczna Kola Międzypartyjnego w latach 1915–1918*, Warszawa 1967, s. 58. Także: *Jaka deklaracja?*, „Głos Narodu”, 10 IX 1915 r., nr 458, s. 1.

⁶² A. Kakowski odnotował stanowisko Hupki i Germana: „Zdaniem ich, Polska po wojnie nie może otrzymać niepodległości. Niepodległość jest mrzonką szaleńców i niedowarzonych polityków. Rozumnym postulatem narodowym w obecnej chwili może być samodzielność Królestwa, połączonego z Galicją pod berłem cesarza Austrii. Poznańskie i kraje litewskie pozostaną przy państwie niemieckim... Austria zaś gotowa jest i może przyjąć Królestwo Polskie do związku z Austro-Węgrami. Austrii zależy na tym, żeby Warszawa niezwłocznie wypowiedziała się za tym projektem i żeby w tym celu utworzono w Warszawie Radę Narodową, która by wspólnie z NKN działała w kierunku rozwiązania austriackiego”. A. Kakowski, *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, oprac. T. Krawczak, R. Świętek, Kraków 2000, s. 257–258. Zob. uwagi na temat spotkania: *Dziennik Juliusza Zdanowskiego*, t. 1: 22 VI 1915–29 IV 1917, red. i oprac. J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2013, s. 121.

Źródła drukowane

- XXIV. Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Kólek Rolniczych za rok 1906*, Lwów 1907.
Corpus Studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850/51–1917/18, t. III: E–J, red. K. Stopka, Kraków 2006.
- Dokumenty Naczelnego Komitetu Narodowego 1914–1917*, Kraków 1917.
- Dziennik Rozporządzeń dla stol. król. miasta Krakowa*, 31 XII 1887 r., Kraków 1887.
- Mowa wypowiedziana na zgromadzeniu przedwyborczym większej własności okręgu tarnowskiego, dn. 29 listopada*, Kraków 1898.
- Raporty i korespondencja oficerów werbunkowych departamentu wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego 1915–1916. Zagłębie Dąbrowskie i Częstochowa*, oprac. J.Z. Pająk, Kielce 2015.
- Raporty i korespondencja oficerów werbunkowych Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego 1915–1916. Ziemia kielecka*, oprac. J.Z. Pająk, Kielce 2007.
- Raporty i korespondencja oficerów werbunkowych Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego 1915–1916. Ziemia radomska*, oprac. M. Przeniosło, Kielce 2007.
- Sejm Krajowy we Lwowie – sprawozdania stenograficzne*, I sesja IX peryodu, 26 pos., 24 X 1908, ł. 1309–1912.
- Sejm Krajowy we Lwowie – sprawozdania stenograficzne*, IV sesja, VII peryodu z roku 1898/9: od 28 XII 1898 r. do 28 III 1899 r., ł. 48, 49, 177.
- Seyda M., *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*, t. I, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1927.
- Spis członków i delegatów galicyjskiego Towarzystwa Łowieckiego wedle powiatów*, Lwów 1914.
- Sprawozdanie Dyrektora C.K. Gimnazjum św. Jacka w Krakowie za rok szkolny 1883*, Kraków 1883.
- Sprawozdanie Komitetu c.k. Towarzystwa gospodarskiego galicyjskiego na rok 1906*, Lwów 1907.
- Sprawozdanie Towarzystwa Naukowej Pomocy dla księstwa Cieszyńskiego z dwudziestego roku jego istnienia, to jest 1891 złożone przez Dyrekcyę na walnem Zgromadzeniu dnia 20 lutego 1892*, b.m.w. [1892].
- Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej za okres czasu od 22 września 1867 do 22 września 1892 r.*, Kraków 1892.
- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Kólek Rolniczych za Rok 1894*, Lwów 1895.
- Statystyka Stowarzyszeń Zarobkowych i Gospodarczych w Galicji z W. Księstwem Krakowskim za Rok 1905*, Lwów 1906.
- Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskim na rok 1914*, Lwów 1914.
- Trzecie walne zgromadzenie Stronnictwa Prawicy Narodowej: odbyte 7 maja 1910 roku w sali Rady powiatowej w Krakowie. Stronnictwo Prawicy Narodowej*, Kraków 1910.
- Ustawa łowiecka z dnia 13 lipca 1909. Ustawa łowiecka dla Galicji i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskim*, Lwów 1909.

Prasa i publicystyka

- Bank Ziemski*, „Rolnik”, 5 VI 1914 r., nr 23.
Co jest złego we wnioskach p. Hupki i towarzyszy? Chłopom polskim te uwagi poświęca prawdziwy przyjaciel ludu, Kraków 1900.
 „Czas”, 1 XI 1887 r., nr 250.
 „Czas”, 3 XI 1887 r., nr 251.
 „Dziennik Polski”, 16 VII 1889 r., nr 195.
 „Gazeta Wystawowa. Organ Komitetu Wystawy Przemysłowo-Rolniczej”, 30 VIII 1908 r., nr 1.
 Górski A., *Dwanaście lat istnienia Klubu Konserwatywnego*, Kraków 1908.
 [Hupka J.], *Bank ziemski w Łańcucie*, „Rola”, 14 VI 1908 r., nr 24.
 Hupka J., *Gospodarka na gruntach wspólnie używanych w Galicyi*, Kraków 1897.
 [Hupka J.], *Ustawa łowiecka uchwalona!*, „Rola”, 13 X 1907 r., nr 7.
 [Hupka J.], *Z Czytelnicy akademickiej*, „Nowa Reforma”, 17 VII 1887 r., nr 161.
Jaka deklaracja?, „Głos Narodu”, 10 IX 1915 r., nr 458.
Komisje sejmowe, „Nowa Reforma”, 17 II 1914 r., nr 38.
Krakowskie Towarzystwo Oświaty Ludowej, „Straż Polska”, 1 III 1912 r., nr 3.
Kronika miejscowa i zagraniczna, „Czas”, 10 XI 1886 r., nr 257.
 „Miesięcznik Galicyjskiego Towarzystwa Ochrony Zwierząt”, I 1908 r., nr 1.
Posiedzenie komitetu budowy pomnika A. Mickiewicza dnia 29 października 1887 r., „Czas”, 30 X 1887 r., nr 249.
Prawica narodowa, „Czas”, 9 IX 1907 r., nr 206.
Prawica narodowa, „Czas”, 8 V 1910 r., nr 206.
Samopomoc obywateli ziemskich, „Czas”, 18 II 1902 r., nr 40.
Sprawy szkolne. Wynik egzaminu dojrzałości w gimnazjum św. Jacka w Krakowie, „Czas”, 13 VI 1883 r., nr 131.
Stronnictwo Prawicy Narodowej, „Czas”, 8 IX 1907 r., nr 206.
 „Sylwan”, XII 1895, nr 12.
W sprawie adresu do T.T. Jeża, „Czas”, 19 VII 1887 r., nr 162.
W sprawie wyborów do Sejmu, „Czas”, 11 VIII 1895 r., nr 183.
Wzaj. obywatelska pomoc, „Gazeta Narodowa”, 16 II 1902, nr 47.
Z Towarzystwa rolniczego, „Tygodnik Rolniczy”, 23 VII 1897 r., nr 30.
Z Towarzystwa rolniczego, „Tygodnik Rolniczy”, 27 XI 1897 r., nr 48.
Z Towarzystwa rolniczego, „Tygodnik Rolniczy”, 14 X 1898 r., nr 41.
Z Towarzystwa rolniczego, „Tygodnik Rolniczy”, 23 VI 1899 r., nr 25.
Z Towarzystwa rolniczego, „Tygodnik Rolniczy”, 26 I 1906 r., nr 4.
Z Uniwersytetu, „Czas”, 14 VII 1889 r., nr 159.
Założyciele „Roli”, „Rola”, 31 XII 1911 r., nr 53.
Zjazd delegatów Powiatowych Komitetów Narodowych, „Nowa Reforma”, 21 VI 1915 r., nr 308.
Zjazd delegatów Polskich Komitetów Narodowych w Krakowie, „Wiadomości Polskie”, 7 VII 1915 r., nr 36.
 „Związek”, 25 X 1899 r., nr 20.
 Verax [J. Hupka], *Z ruchu ludowego (cz. I)*, „Czas”, 10 III 1914 r., nr 75.
 Verax [J. Hupka], *Z ruchu ludowego (cz. II)*, „Czas”, 11 III 1914 r., nr 76.

Pamiętniki, wspomnienia, dzienniki

- Dziennik Juliusza Zdanowskiego*, t. 1: 22 VI 1915–29 IV 1917, red. i oprac. J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor, Szczecin 2013.
- Dzierzbicki S., *Pamiętnik z lat wojny 1915–1918*, oprac. J. Pajewski, D. Płygawko, Warszawa 1983.
- Hupka J., *Z czasów Wielkiej Wojny. Pamiętnik nie kombatanta*, wyd. 2 przejrzone i uzupełnione, Lwów 1937.
- Janik M., *W służbie idei niepodległości. Pamięci Hipolita Śliwińskiego. Wspomnienia*, Kraków 1934.
- Jaworski W.L., *Diariusz 1914–1918*, oprac. M. Czajka, Warszawa 1997.
- Kakowski A., *Z niewoli do niepodległości. Pamiętniki*, oprac. T. Krawczak, R. Świętek, Kraków 2000.
- Sokolnicki M., *Emisariusz Niepodległej. Wspomnienia z lat 1896–1919*, Warszawa 2019.
- Sokolnicki M., *Rok czternasty*, Londyn 1961.

Opracowania

- Bardan J., *Kolbuszowska Tarcza Legionów*, „Ziemia Kolbuszowska” 2003, nr 11, s. 22–23.
- Bardan J., *Ziemianin wobec spraw obywatelskich – działalność społeczna i polityczna Jana Hupki w powiecie kolbuszowskim [w:] Miasteczko i okolica – od średniowiecza do współczesności*, red. J. Hoff, Kolbuszowa 2006, s. 249–266.
- Bartyzel J., *Konserwatyzm bez kompromisu. Studium z dziejów zachowawczej myśli politycznej w Polsce w XX wieku*, Toruń 2001.
- Bieńkowski W., *Hupka Jan, Antoni, Ernest (1866–1952) [w:] Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, t. 10, s. 109–110.
- Broński K., *Rozwój galicyjskiego systemu bankowego w latach 1841–1914 (Zarys problematyki)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2007, nr 749, s. 75–92.
- Drozdowski M., *Dylematy polityki Naczelnego Komitetu Narodowego wobec Niemiec (do Aktu 5 listopada 1916 r.)*, „Studia Historyczne” 2012, z. 1 (217), s. 27–49.
- Drozdowski M., *Dylematy polityki Naczelnego Komitetu Narodowego wobec Niemiec*, „Studia Historyczne” 2012, z. 1 (217), s. 27–49.
- Drozdowski M., *Naczelny Komitet Narodowy (1914–1918) – polityczne i organizacyjne zaplecze Legionów Polskich*, Kraków 2017.
- Drozdowski M., *Powstanie Legionów Polskich oraz Naczelnego Komitetu Narodowego w sierpniu 1914 r. Zapomniany sukces politycznej elity Galicji*, „Sowiniec. Półrocznik Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego” 2014, nr 45, s. 21–49.
- Drozdowski M., *Udział Naczelnego Komitetu Narodowego w tworzeniu zaplecza logistyczno-organizacyjnego Legionów Polskich*, „Prace Komisji Historii Wojen i Wojskowości PAU” 2015, t. 9, s. 29–44.
- Dudzińska H., *Legioniści z powiatu kolbuszowskiego i powiatowy ruch legionowy z lat 1914–1917*, „Rocznik Kolbuszowski” 1994, nr 3, s. 69–87.
- Feldman W., *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1846–1906*, t. 2, Kraków 1907.
- Gmurczyk-Wrońska M., *Pozyskać Królestwo Polskie. Z dokumentacji Sekretariatu Generalnego Naczelnego Komitetu Narodowego z 1914 r. i pierwszej połowy 1915 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2020, nr 3, s. 75–88.

- Grzybek D., *Jak przeprowadzić gospodarczą modernizację, zachowując ład polityczny? Myśl społeczna galicyjskich konserwatystów*, „Politeja” 2005, nr 2 (4), s. 472.
- Jakubek M., *Krakowski „Czas” – środowisko dziennikarskie w latach 1848–1918*, ZNUJ, „Prace Historyczne” 2005, z. 132, s. 147–166.
- Jarowiecki J., *Studia nad prasą polską XIX i XX wieku*, t. 2, Kraków 2006.
- Jaskólski M., *Kaduceusz polski. Myśl polityczna konserwatystów krakowskich 1866–1934*, Kraków–Warszawa 1990.
- Jaskólski M., *Konserwatyzm – nacjonalizm. Studia nad konfrontacjami ideowymi konserwatyzmu krakowskiego i demokracji narodowej przed 1914 r.*, Kraków 1989.
- Konefał J., *Do Ciebie, Polsko... Legiony Polskie w Lubelskiem 1914–1918*, Lublin 2008.
- Koziołek A., *Od „prasy dla ludu” do „prasy ludowej” – ewolucja polskich czasopism w zaborze austriackim*, „Więś i Rolnictwo” 2019, nr 4 (185), s. 67–85.
- Kozłowski C., *Działalność polityczna Koła Międzypartyjnego w latach 1915–1918*, Warszawa 1967.
- Król-Mazur R., *„Było błędem nie uwzględniać psychologii serca młodzieńczego wojownika...” Arcybiskupa Józefa Teofila Teodorowicza krytyka NKN i Legionów*, „Dzieje Najnowsze” 2017, nr 2, s. 99–129.
- Lenart Z., *Samorząd powiatu kolbuszowskiego w latach 1867–1939. Wprowadzenie do monografii*, „Rocznik Kolbuszowski” 2010, nr 10, s. 101–121.
- Łazuga W., *Ostatni stańczyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty*, Poznań 1982.
- Młeczak J., *Akcja werbunkowa Naczelnego Komitetu Narodowego w Galicji i w Królestwie Polskim w latach 1914–1916*, Przemysł 1988.
- Morawski W., *Banki komercyjne na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej*, „Acta Archeologica Lodziensia” 2015, nr 61, s. 85–94.
- Myśliński J., *Z dziejów prasy konserwatywnej w Krakowie przed pierwszą wojną światową. Sprawy finansowania wydawnictw*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1966, t. 5, nr 1, s. 126–127.
- Naczelnny Komitet Narodowy i jego współpracownicy (1914–1915). Odbitka z kalendarza NKN „Legionista Polski”*, [b.m.w.] [b.r.w.].
- Pająk J.Z., *Od autonomii do niepodległości. Kształtowanie się postaw politycznych i narodowych społeczeństwa Galicji w warunkach Wielkiej Wojny 1914–1918*, Kielce 2012.
- Piórek M., *Kolbuszowska Rada Szkolna*, „Ziemia Kolbuszowska” 2002, nr 2.
- Przeniosło M., *Placówki werbunkowe Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego na terenie okupacji austro-węgierskiej 1915–1916*, „Res Historica” 2014, s. 65–80.
- Redzik A., *„Ruch Społeczny” (1898–1899): czasopismo prawno-polityczne prof. Antoniego Górskiego*, „Palestra” 2011, nr 5–6, s. 217–220.
- Rudnicki S., *Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918–1926*, Warszawa 1981.
- Ruszała K., *Działalność polityków Koła Polskiego w Wiedniu na rzecz pomocy Polakom zesłanym w głąb Austro-Węgier podczas I wojny światowej (zarys problemu)* [w:] *Front wschodni I wojny światowej*, red. M. Baczkowski, K. Ruszała, Kraków 2013, s. 153–170.
- Ruszała K., *Galicyjski Exodus. Uchodźcy z Galicji podczas I wojny światowej w monarchii Habsburgów*, Kraków 2021.
- Ruszała K., *Life among the Graves, Ruins and Trenches: Landscape of West Galicia during the First World War* [w:] *Léta do pole okovaná 1914–1918. Sv. 2. 1915 – noví nepřátelé, nové výzvy*, red. J. Laník et al., Praha 2016, s. 296–316.
- Semczyszyn M., *Speyfikika kampanii wyborczych do Sejmu Krajowego i Rady Państwa w Galicji Wschodniej w latach 1867–1901* [w:] *Między polityką historią a pamięcią historyczną*, red. W. Łazuga, S. Paczos, Poznań 2016, s. 17–33.

- Sibora J., *Dyplomacja polska w I wojnie światowej*, Warszawa 2013.
- Sosnowska J., *Komitet Obywatelski Niesienia Pomocy Biednym w Łodzi – organizacja, struktura, zadania w pierwszym okresie I wojny światowej (1914–1915)*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku” 2018, t. 20, s. 69–88.
- Srokowski K., *N.K.N. Zarys historii Naczelnego Komitetu Narodowego*, Kraków 1923.
- Suleja W., *Orientacja austro-polska w latach I wojny światowej (do aktu 5 listopada 1916 roku)*, Wrocław 1992.
- Szlachta B., *Z dziejów polskiego konserwatyzmu*, Kraków 2000.
- Szymański W., Hysteria a virilis? *Polska historia i histeria Wielkiej Wojny*, „Wielogłos. Pismo Wydziału Polonistyki UJ” 2018, nr 3 (37), s. 57–58.
- Szymczak D., *Galicyjska „ambasada” w Wiedniu. Dzieje ministerstwa dla Galicji 1871–1918*, Poznań 2013.
- Tatuśko A., *Z historii Banku Spółdzielczego w Kolbuszowej (cz. 1)*, „Ziemia Kolbuszowska” 2004, nr 8, s. 16–17.
- Więch A., *Polityk, podróżnik, publicysta. Życie dra Jana Hupki (1866–1952)*, Rzeszów 2019.
- Zamoyski G., *Rada Powiatowa w Kolbuszowej w latach 1892–1914 [w:] Pięć wieków Kolbuszowej 1500/1508–2008. Studia, szkice i materiały z dziejów miasta i powiatu*, red. S. Zych, Kolbuszowa 2009, s. 275–306.